

ԲՍԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆՍԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՌՅՀԳ-ՌՅՀԴ

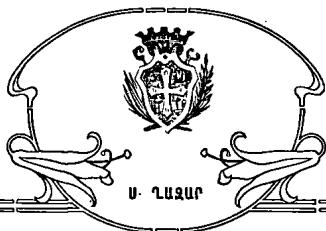
ՀԱՏՈՐ

ՁԱ

1924

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 11

Ս. ՂԱԶԱՐ

ԲԱՆՍԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՔԱՂ

◀◀▶▶

ՅՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ՉՈՐՍ ԺԱՌԵՐՈՒ ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ ՏՐՈՀՈՒՄՆ
ԵՒ ՊԱԿԱՏՆԵՐՈՒ ԼՐԱՑՈՒՄՆ ՄԵՐ ԿՈՂՄԷՆ

ՄԵՐ բազմաբախտ Հարց յոգնաջան աշխատութեամբ, Հայրապետիս վերագրուած ճառերը տպագրութեամբ ի լոյս ածելով, շատ համարած են միայն մի քանի ակնյայտնի սխալները կամ ձեռագիրներէ հազիւ սակաւ տարբերութիւններ ի ստորեւ էջերուն նշանակել, յանձնելով յետագայից շարունակելու իրենց պանծալի գործը և փոքրամասն սխալներու պրպտումն, թերիների լրացումն և ուղղագրութիւններն:

Այսպիսի ուսումնասիրութեան մը առիթն է՝ Կընձեռէ Մանդակունոյ ճառերու երկաթագիր օրինակին նախադրութեանց առաջին էջն, սկսած՝ «Ամենայն վիճաւորը մարմնով» էն մինչեւ տպագրութեան էջին վերջի բառերն. «Չանմահ կենացն վայելչութիւնս»:

Դիտելով որ Ե՛ր ճառէն սկսած, իւրաքանչիւրն մինչեւ իջ, ունին Արուրեհա-

կան կարգով նշանակուած իրենց նախադրութիւններն, հարկաւ բնականօրէն ընթերցողն ինքն իրեն հարց կու տայ. Հապա առաջին չորս ճառերն ինչո՞ւ առանց նախադրութեան են: Այս հարցումն առաջնորդեց զմեզ ուշի ուշով կարդալու տպագրի, նոյն և ձեռագրի առաջին երեսի վրայի միաձոյլ զանգուածն. և անոնց բովանդակութիւնն համեմատելով ցանկի առաջին չորս ճառերու գլխակարգութեանց հետ, դիւրին եղաւ նշմարել որ ընդօրինակողի անուշադրութեան արդիւնք են նախադրութիւնները առաջինէն սկսած չտարոհել մինչեւ չորրորդը. յետ այնորիկ ուղիղ կը շարունակէ մինչև վերջ:

Այս երկաթագիր մատենիս ընդօրինակողն (կամ մի այլ ոք) զայս կը յաւելու յինքնէն. «Եւ արդ զայդ ամենայն փոքր ի շատ ծաղկաքաղ արարաք»: Արդարեւ

շատ փոքր է այս ծաղկաքաղը, և գրիչն ինքն ալ կը խոստովանի ասեղով. «Խայց են և այլ աերիս հոյլը խորհրդոց, և բազում օրինակը չարեաց և առաքինութեանց» զորս ինքն չէ ամփոփած, այլ «եղեալ են ի սմա» ընդարձակ ճառին մէջ՝ խօսուած ժողովուրդի ականջին:

Համառօտ նախադրութեանց բովանդակութիւնն կը փորձենք տրոհել ըստ կարգի ցանկի գլխակարգութեանց՝ որոց առաջինն է.

1. Վասն խոստովանութեան վարուց յանցանաց.

Ա. Ամենայն վերաւորը մարմնով աս մտքամասը թիկնակ ցուցանեն¹ զվէրս ցաւոցն չարութեան և հնարագէտը արտեսալիկ ըստ ցաւացածին և ըստ վիրին չարութեանն ղեղ յօրինեն այնմ անդամոյ ուր վէրն կայցէ. և ոչ եթէ վէր յականն և ղեղ յունկանն ոք առնիցէ: Նոյնպէս և յորժամ մեղաց հիւանդութիւն ոք ունիցի, և առ բժիշկն ոք հոգւոց մերձենայցէ, զոր ինչ վէրս մեղաց ցուցանիցէ վերաւորն, մարդ² է բժշկին զվիրին՝ չարութիւնն ծանուցանել և վասն նորին խրատել և յանդիմանել և միխթարութեամբ՝ կատարել զխրատ բանի վարդապետութեանն. զի թանձրագունից լսելիք դիւրաւոր բանիցն հանդիպել կարասցեն, և զխարտրին վիրին ծանուցանել, և ղեղոցն հանգամանն:

2. Վասն ապաշխարութեան

Բ. Սոյն և բանից Թղթոյս շարագրութիւն ոչ խառն ի խոռն զամենայն անօ.

ընենութիւն առաջի արկեալ ցուցանեն, և կամ զայլ և այլ յանցանաց ինչ պատմեն, այլ ըստ խնդրոյ խնդրոյն զնորին անօրէնութիւն չարութեանն ծանուցանեն, զի լսելիքն օգտել կարասցեն, ոչ պերձ ինչ բանից և կամ իմացումոց փոյթ արարիւ, այլ զի դիւրաւոր ցուցանիցեն ինչ պատմել, որ ի բանիցն դիւրաւ և քաջ ի միտ տան առնուլ. զի ոչ եթէ ճարտասանութեան³ բանից ի խնդիր է վերաւորն, այլ որ դիւրաւոր բանիւ զհանգամանս առողջացուցիչս ղեղոցն օգտաւ⁴ վերացն ցուցանիցէ, և զախոս մեղացն փարաւորնէ յատուածային վարդապետութեամբն, ոչ ինչ աւելի ձեւացուցանել քան որ ի Հոգոյն Սրբոյ են հրամանք:

3. Վասն պահոցն պնդութեան.

Գ. Զի Թէպէտե Գիրք բազումը զրեցան, սակայն մի և նոյն են պատգամքն: Այսպիսի ինչ է զոր ասէնն՝, Ընկալաւ Մովսէս տառնապատգամեան օրէնս ի Հոգւոյն, որ ունէր զամենայն կամս Աստուծոյ. նմին վկայեն⁵ մարգարէքն, և զնոյն դիւրապատու մարարին. նովին Հոգւովն՝ ղնոյն և առաքեալքն զրեցին, և եւս առաւել յայտնաբոյն ծանուցին. նովին Հոգւով զնոյն վարդապետքն թարգմանեցին⁶. և մի ըստ միոջէ դիւրաւոր եւս արարին ի լրումն պատգամաց կամ բանի վարդապետութեանն:

4. Վասն ընդունելի եւ անընդունելի աղօթից.

Դ.¹⁰ Զերմեռանդն արտասուօք պարտ է կալ առաջի Աստուծոյ. և որպիսի՝ ա.

1. Ընդգծուածներն մեր օղղագրութիւններն են և թեւ բինբու լրացումն, որ ապագրութեան մէջ բաց թողուած են կէտերու շարքով:

2. Յօր. Մօտ է:

3. Յօր. Զնոյն:

4. Յօր. Միխթարութիւն:

5. Յօր. Ճարտարասանութեան:

6. Յօր. Գթոյն:

7. Յօր. Ասէնն:

8. Յօր. Վկայ և:

9. Ա. Կորնթ. ԺԲ. 10. — ԺԲ. 26:

10. Տպագրողը ի ստորե նշանակիւր են «Թուղթ մի անկեալ է յօրինակէն». Բայց ոչ Թուի հաւանական ցան. զի «գիրաւոր արարին ի կատարումն կամ ի լրումն» իմաստը կ'ամբողջացէ. այսինքն Վարդապետք Եկեղեցւոյ, իրենց մեկնաբանութիւններով յարգաբար Աստուծոյ պատգամները հասկանալի բրին ժողովրդեան և զոր ծաղրութիւնը դիւրացուցին:

զօթք են անընդունելի և զինչ պատիժ՝ նորա, և կամ ո՞ր ընդունելիք և որպիսի՞ վարձք նորա. և եթէ որպիսի՞ մեղաք ջառայ սատանայ խափանել զազօթս ազօթականին. քաղցրացն և զդաւն դատաստան՝ ծուլացելոցն և մեղացելոցն՝ զանմահ կենացն վայելչութիւնս:

Այս նախադրութիւններն վանքիս նօտրագիր օրինակին մէջ չկան և հաւանաւորն է որ քաղցրացն է այլ և այլ հառնտիրներէ, մանաւանդ ի Գ.էն յորում բազմագոյնն գտանի. Թեթև և համեմատութիւնն իսկ յայտնի ըրաւ որ կախումն չունի Երկաթագրին հետ, և պէտք է ասել որ բազմիցս դիւրահասկանալի է՝ և ամփոփ քան զտպագրութեան նախօրինակն, ուրու վրայէն մի քանի ուղղագրութիւններ կատարած էինք և առաջ էինք տպագրութեան, բայց կամելով համեմատել նօտրագրի հետ, ի մեծ ուրախութիւն սրտիս, գտայ որ նոյն էին մեր ուղղագրածներու հետ, զորոնք իբր հարցասիրութիւն կ'առաջադրեմ յընթերցումս:

Տպ. էջ 115 տ. 21. «Այլ երգմամբ հաստատեմք զԲերանս, զի առանց երգման ոչ հաւատայ»:

Մենք ուղղած էինք զԲանս.

Ձեռագիրն ունի. «Այլ ասեն ոմանք եթէ վասն այնորիկ երգնումք՝ զի Բանք մեր հաստատուն լիցին» (էջ. 27):

Տպգր. էջ 101 տ. 18. «Եւ եթէ բան ինչ բարի զնախանձորդէն լսիցէ, տրտմի և տխրին երեսը նորա... Սիրելի է թըշնամեաց նորա, և Թշնամի բարեկամաց նորա: Ատէ զորդիս նորա, և չարախօսէ զմամեկեաց նորա. և ոչ միայն զսօսունսն, այլ և զանասունս նորա ասէ»:

Մենք ուղղած էինք «զԲնասնիս նորա»:

Ձեռագիրն ունի. «Ատէ զորդիս նորա և չարախօսէ զԲնասնիս նորա» (էջ. 159):

Քիչնախնդիրն և ռիսակալն, եթէ անմեղ արարածները այն հօր որդիքը կ'ատէ, որչափ ևս առաւել զկիկն, զամուսիկն և բոլոր ընտանիքն և արեան ձերձաւորենբը. մանաւանդ քամբասանքն և զրպարտութեանց նշաւակ եղողն՝ կիկն է, ընտանիկն է առաւելապէս, և որոց մարդիկ զիւրաւ հաւատք կ'ընծայեն:

Տպգր. էջ 100 տ. 28. «Յորժամ ռիւսընդ ընկերին պահիցէ, և զչարիսն ի սրտին թաղեալ ունիցի. նստի հանապազ և խորհի պատահարս չարեաց և դիպումն փորձութեանց նախանձորդին ըղձանայ, շըջի մշտախորհ յոռ մարեալ, և երկնէ իրբեւ զծննդական»:

Ձեռագիրն. Յորժամ զոխ չարութեանն ի ներքս պահեցէ... նստի՜ խորհի հանապազ զպատահարս չարեաց իրաց՝ և դիպումն փորձութեանց նախանձորդին իւրոյ ըղձանայ: Շըջի տխուր յարմարեալ զինքն, և երբայ իրբեւ զծննդական»:

Մենք ուղղած էինք. գոմարեալ:

Ռիսակալ և քիչնախնդիր մարդը միշտ ինքնիւր մէջ կը կոտի, կը գուպարի, կը մտածէ որոգայթ լարելու և փնասելու միջոցները. սատանաս ի ծածուկ զինքը կը զրգոէ, ինքն իսկ քինու և նախանձով լցուած մարդուս դէմ... «Կանայք ի բարս բոգից կերպարանեալք, ... յորմէ շարաւ նեխութեան և հոռ զազրալի ելանէ, որ զանձինս երկիւղածացն զգուեցուցանէ և դիւացն է ցանկալի. զի ի մէջ այնպիսի խայտառակելոցն սատանայ գոմարեալ շըջի ի վերայ»... զՔրիստոս ի բաց մերկացեալք, և զսատանայ յանձին գցեցեալք — ամենայն չարութեամբ հանդերձ:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ. (էջ 190 տ. 10): Մանդակունին դիւթերու խարէութեանց դէմ քարոզելով, որոց հաւատք կ'ընծայէ խաժամուժ ամբոխն, կը զգուշացնէ իւր ուն-

կենդիւնները չհաւատալ անոնց սնոտի աւանդներուն, իրր թէ գերբնական մարդիկ են, ինչպէս Սիմոն մոզն, « որ մոզէր և ապշեցուցանէր զազգն Սամարացոց, ասել զանձնէ թէ իցէ մեծ ոռն »: Վասն զի « յիմար մարդիկ ի չպատահելն չհային, բայց եթէ զմինն պատահել տեսանիցեն » զայն առաւել վերացուցանեն, և ի լսելիս ամենեցուն արկանեն »: Այնու հանդերձ սուրբ Հայրապետս, զիջանելով բնութեան բնական երևոյթներուն՝ կը շնորհէ թէ մարդս երբեմն դիւթերու ներգործութեամբ կրնայ փափաքին հասնիլ կամ ցաւերուն բժշկութիւն գտնել: Բայց այդ պատահումն ոչ դիւթէն է և ոչ սատանայէն, այլ մարդուն ենթակայական (subjectif) ներգործութիւնով: Ճիշդ այնպէս, ինչպէս տասն և իններորդ դարուն Յ. Մ. Եարկօի զբաւրոյն կը սովորեցնէր իրր նոր բան մը՝ հրապուրիչ կոչումներով. թշկական հաւատք, ներշնչութիւն, կամ քնաշնչութիւն (auto-suggestion), ուզելով նուաստացնել ՀՐԱՇԻ արդիւնքն և աստուածաբանական հաւատքի ոյժն՝ բնութեան Արարչի ներդրանքութիւնն և զօրութիւնն. իսկ Մանդակունի կը սովորեցնէ. « Այլ դիւթի և ուռթոյ զօրութիւն ոչ լինի, և եթէ եղեալ տեսանես ի յանկարծ, որպէս ասացին, ոչ եթէ յուռթէն և ի դիւթէն եղև, բայց զի դու այնպէս հաւատացեր, թոյլ ետ Աստուած այնպէս լինել » ըստ քում այնպէս հաւատալոյն »:

Ուրեմն մարդ կարող է բնութեան գաղտնի ազդեցութեամբ արամաղորտիլ բժշկութեան բնական ճանապարհով, և զորան չենք կարող հրաշք կամ հրաշագործութիւն կոչել. այլ զայն կը կոչենք հաւատք որ ի վեր է բնութեան օրէնքներէն, և զոր գիտութիւնն, այսօր և վաղը, բնական օրէնքներով բացատրելու անկարող պիտի խոստովանի Եփայտոսի կախարդներու պէս, ասեղով. « Աստուծոյ մատը կայ այս բանի մէջ »:

Հ. Գ. ՆԱԼԱԳԵՏԱՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶԵՌԱԳԻՐՔ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔԻՆ

(Շար. տես Բազմավէպ, 1924 էջ 335)

Իթի.

ՄԱՐԴԱԿԱՆԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՊՈՒՍԱՅԻԴԻ

Որինակ մը եւս ահա, թերեւս արդէն դիտածներուս ալ ընտրեալագոյնը, որ սոսմարական և աստղաբաշխական ու աշխարհագրական խառն գրուածներու հետ դրուած է, ձեռագիր միջակ հատորի մը մէջ:

Կաշեպատ փայտեայ պահպանակներով լաւ կազմուած է. ունի 19 հարիւրորդամեղ և ձեռնութիւն, 14,5 հարիւրորդամեղ լայնութիւն և 3 հարիւրորդամեղ թանձրութիւն և կը կրէ ձեռագրատան 968 թիւը: Սկզբն ու վերջը կայ մագաղաթեայ մէկ մէկ թերթ, որոնք հին երկաթագիր խոշոր գրեղով կը ներկայացնեն Աւետարանէ կտորներ:

Ամբողջ գործը կը բաղկանայ 292 էջեր և 146 թերթէ. թուրք բարբաղեայ է և զիրը բոլոր, և այնչափ մաքուր՝ որ տպագրուածի պատրանքը կու տայ:

Ընդօրինակութիւնը կատարուած է Սարգիս Փեօքաճեանի անուն անձին ձեռքով, իւրով քաղաքին մէջ ԹԿՁ (1066 - 551 = 1617) թուին. թէեւ տեղ մ'ալ կը յիշուի ՍԱԲԻՌՈՒ ԲԱՅԵԹԵՅԻ գրիչ մը, բայց ամբողջութիւնը առաջինին գործն է:

*

Մարդակազմութիւնը, զոր միայն ուշադրութեան առարկայ կ'առնեմ, կը գրուէ 147-170 էջերը, կը կրէ՝ Ապուսայիդի անունը, և ինչպէս արդէն ըսի, գտնուած օրինակներուն ալ լաւագոյնն է, և ամենէն կարևորը, որովհետև կը պարունակէ Ասար Սեբաստացիին անունը, և զմեզ աւելի կը մօտեցնէ այս բժշկին, որ գիտենք թէ Ապուսայիդի Մարդակազմութեան կարգաւորիչ խմբագրիչն եղած է:

